

Results. Records and notes of the dialect speech done in 74 settlements of the Middle Bug area during 2013–2016 are the source of the practical material. The numbering of the villages, urban settlements and towns is used in the article. The full names are listed at the end of the work under the title "The list of the examined settlements and their numbering" to represent the areal distribution of the analyzed dialect units. The examined names and the dialect speech examples are represented by means of the common phonetic transcription for recording the Ukrainian literary and dialect speech (the transcription is presented in the first volume of the *Atlas of the Ukrainian Language*). The names widespread in Middle Bug area dialects are analyzed. In total 210 names (including word-combinations and phonetic variants of some words) denoting potatoes, their parts and sorts are analyzed.

Originality. The article expands the empirical base of Ukrainian dialectology, updates the characteristics of the Eastern Podilian dialects of the Podillya dialect of the South-western group and the Western Steppe dialects of the Steppe dialect of the South-eastern group of the Ukrainian language.

The conclusion is that the fixed names are connected with literary equivalents although they differ in phonetics, vocabulary and semantics. The research also describes the motivational peculiarities of names for the designation of potato varieties. The work makes it possible to find out how the general dialect vocabulary functions in some dialect groups and dialects. Prospects for further research are the continuation of the study of the Ukrainian dialects of the Middle Bug on the material of the agricultural vocabulary.

Key words: lexeme; sememe; potatoes; dialect; Middle Bug area; Middle Bug.

Надійшла до редакції 10.03.18

Прийнято до друку 15.03.18

УДК 811.161.2'282(477.41/42)

СИМОНЕНКО Ігор Володимирович,
молодший науковий співробітник відділу
діалектології Інституту української мови
НАН України
e-mail: igoroks88@gmail.com

ЗАЙМЕННИКИ ПРИКМЕТНИКОВОГО ТИПУ ВІДМІНЮВАННЯ В СХІДНОПОЛІСЬКОМУ ДІАЛЕКТІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ДІАЛЕКТНОГО ТЕКСТУ

У статті розглянуто діалектні тексти як основу поглибленого вивчення граматики говірки. Зазначено, що порівняно з текстами сучасної української літературної мови діалектні наративи рідше перебувають у фокусі лінгвістичних досліджень. Звернено увагу на те, що тільки в рамках діалектних текстів можливе здійснення всебічного ґрунтовного аналізу їхніх одиниць, синтаксичної будови, змістової єдності, вираженої відповідними смисловими та формально-граматичними засобами зв'язку, а також стильових ознак діалектного тексту. Подано сучасні підходи до класифікації прономінативів в українській мові. На матеріалі діалектних наративів проаналізовано займенники прикметникового типу відмінювання в східнополіському діалекті, розглянуто їх семантику та частоту вживання в мовленні носіїв говірок. Зазначено, що неособові займенники зберігають давні особливості ад'єктивів, за зразком яких ці займенники відмінюються. Аналіз діалектних матеріалів дав змогу виокремити функції кожного із займенників прикметникового типу відмінювання. Помічено, що в межах однієї функції різні прономінативи іноді мають схоже, але не ідентичне значення навантаження, доповнюючи один одного. Виявлено, що окремі займенники функціонують лише в конкретних формах, сталих виразах або конкретних мікроареалах східнополіського говору.

Ключові слова: діалектний текст, східнополіський діалект, говірка, займенник, прикметниковий тип відмінювання, функція.

Постановка проблеми. Діалектний текст (ДТ) – це динамічна одиниця, що має ознаки зв'язності й цілісності, які виявляються в інформаційному, структурному та комунікаційному аспектах [1, с. 230]. ДТ постає системою з міцно пов'язаними між собою

структурними елементами. Характеристики цих елементів у тексті й поза ним можуть мати відмінності, тому завдання мовознавців полягає в комплексному вивченні діалектного тексту. Тільки поєднавши записи зв'язного мовлення носіїв із відповідями за спеціальними питальниками, можна повно дослідити структуру говірок на всіх рівнях, адже вивчення граматичних особливостей за питальниками показує лише відмінності діалектів від літературного стандарту. П. Ю. Гриценко зауважує, що в «діалектному тексті виявляється реальне співвідношення структурних елементів говірки, їх синтагматичні зв'язки, квантитативні характеристики» [2, с. 9].

На відміну від лексичного та фонетичного рівнів діалектної мови, дослідження граматичного рівня говірки особливо потребує звернення до ДТ. Текст впливає на мовні одиниці, що його утворюють; у складі тексту реалізовано нові додаткові елементи, які існують у системі мови в латентному стані або зумовлені контекстом. Дослідити такі не пізнані раніше елементи граматичної будови без опори на текст, передбачивши їх існування, а відтак – заклавши їх у питальник, є нереальним. На підставі тексту уявлюється поділ граматичних одиниць щодо частотності їх використання в мовленні [3, с. 4–5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню функціонування займенників на різних мовних рівнях в окремих говірках і говорах присвячено актуальні розвідки українських мовознавців. Ю. В. Громик на прикладі окремої західнополіської говірки с. Липне проаналізував фонетичне оформлення, морфемну будову та відмінювання займенників [4]. О. Тимко-Дітко порівняла займенники в говорі бачванських руснаків (нащадків українців, які у XVIII столітті переселилися з південно-західної Лемківщини до Південної Угорщини) та в південно-західному наріччі української мови [5]. А. О. Колесников розглянув словозміну особових, присвійних і питальних займенників у новожитніх говірках межиріччя Дністра і Дунаю – ареалу півдня Одещини, для якого характерна неоднорідність і складність просторової лінгвальної будови [6; 7]. Д. А. Марсєв проаналізував окремі відмінкові форми деяких прикметникових займенників у східнополіських говірках, зацентрувавши увагу на змінах, що відбулися в межах цього ареалу за останні шістьдесят років [8]. Окремі форми займенникової словозміни в говорах української мови представлено також в АУМ [к. 224–236].

Мета статті – описати функціонування займенників прикметникового типу відмінювання в межах діалектного тексту. Джерелом вивчення стали діалектні наративні тексти, зібрані в сорока трьох говірках Чернігівської області.

Виклад основного матеріалу дослідження. За граматичними особливостями виокремлюють дві основні групи займенників: особові (особові й зворотний) і неособові (неродові й родові) займенники [9, с. 129]. Сучасні дослідники виділяють ще так звані взаємні займенники [10, с. 197]. До неособових родових займенників належать присвійні, вказівні, означальні й частина питальних, відносних, заперечних і неозначених займенників. Для неособових родових займенників характерне узагальнено-якісне значення [11, с. 208], вони мають категорії роду й числа, а також прикметникову парадигму відмінювання, їх форми узгоджено з відповідними формами іменника (за винятком *його, її, їх*).

За нашими спостереженнями, такі займенники функціонують і в східнополіському діалекті з різною частотністю вживання елементів окремих розрядів, зберігаючи деякі архаїчні ознаки, а також систему флексій тих ад'єктивів, які є зразком для відмінювання цих займенників. Аналіз текстів забезпечив виявлення набору функційних позицій займенників.

Ідентифікаційну функцію в текстах виконують присвійні займенники *м'їй* і *тв'їй*. Займенник *м'їй* вказує на особу, про яку йдеться в оповіді: *м'їй брат* у *'арм'їйі служив* (Мар.), *миї 'отч'ім 'добрий буў* (ЧерП.), *да ї заблудив муїї д'їед* (Бл.), *ма'їе д'воришче 'ран'ше ха'роше було* (Лев.), *ма'їа 'матка 'гарно виши'вала* (Кіп.), *ма'її си'ни у 'К'їйев'ї жи'вуть* (Кіп.). Займенник *тв'їй* респонденти найчастіше використовують для ідентифікації

предметів, характеристик, особливостей, які діалектоносії ототожнює з інтерв'юером: *тв'їй 'голос зна'комий* (Віл.), *а тво'їє се'ло здо'рове?* (Ябл.), *дак тви' доклад ку'да їде?* (ЧерП.), *твої ау'тобус он у'же їед'ет* (Кіп.), *тва'їє жит.'а па'пере'ду* (Рад.), *да'ваї 'викл'учим тва'їу шар'манку* (ВерМ.). Ідентифікаційну функцію виражають займенники *наш*, *ваш*: *наш дом у новос'т'ах показували ко'лис'* (Коз.), *'нашій ун'іверси'тет уд'вох за'кончили* (Коз.), *ваш 'паспорт сп'рашуйе* (ЛипР.), *'вашій син у'чора при'їх'аў* (ЛипР.), *та 'наше се'ло ма'лен'ке те'л'перечки* (Ряш.), *а 'оч:ество 'ваше йа'ке* (Коб.), *'нашу се'м'їу с'у'да при'в'іс иче м'її п'рад'ід* (Ряш.), *'нашайа 'матка ў 'н'емца сви'ней кор'мила* (Кр.), *'ваша к'в'ітка ўже доз'р'іла* (Круп.), *то 'вашайа 'утка па га'роду ха'дила* (Бур.), *'наш'ї 'ж'іночки ту'ди на ро'боту їїздили* (РівСт.), *ў 'наши го'да та'кого не' було* (ХорОз.), *'нашійе ра'дител'ї спачала за си'лом жи'ли* (Єрк.), *'ваш'ї сол'дати ў 'л'іс'ї* (Віл.), *йа'к'ї там 'ваши го'да* (ЧерП.), *'вашиїе га'роди за га'рой* (Пог.).

На суб'єкт дії, який у мовленні діалектоносія позначає належність чого-небудь, вказує займенник *св'їй*: *у нас ко'лис' і млин св'їй буў* (РівСт.), *дак о'то і гу'рок сви'й йе / і ре'л'дисочка* (Кіп.), *свої а'вес ми схавали ў б'рата* (Кр.), *св'їй к'ін' у 'мене і св'їй жере'бец'* (Єрк.), *сво'їє ве'с'іл:'а йа не п'разнувала / бо гро'шїей то'д'ї не бу'ло* (Григ.), *сво'їу ко'рову ми прода'ли 'родичам* (Коб.), *йа ж ц'у до'рогу з'най'у йак сво'її п'ят' 'пал'ц'їў* (Без.), *сва'їє 'д'ело ми з'нали хара'шо* (Пак.), *а'д:аї / 'кажут' / сва'їу ка'н'ачку нам* (Єрк.), *у нас сва'ї з'вичайї ў се'л'ї* (ВерМ.).

Функцію належності також виконує займенник *'їїхн'їй*. Він указує на належність третій особі: *'їїхн'їй син про'паў на вої'н'ї* (Дор.), *ми со'б'ї то'д'ї ўз'а'ли 'їїхн'е 'поле* (РівСт.), *йак 'їїхн'а 'техн'їка поўз 'наше двори'ще 'їїхала / то ми хо'валис'а ў го'родах* (Коз.), *а 'їїхн'ї за'кони вс'о раў'но нї'хто не іспол'на'їе* (Ябл.). Неособовим займенникам властиві синтаксично залежні словозмінні категорії роду, числа й відмінка, їх форми узгоджені з відповідними формами іменника. Присвійний займенник *його* (*їй'її*, *їїх*) не має прикметникової парадигми відмінювання, для нього характерна омонімічність із формами родового відмінка предметно-особового займенника *в'ін* (*во'на*, *во'но*, *во'ни*), тобто їхня посесивність виражена лише позицією в тексті на противагу займеннику *'їїхн'їй*.

Для виділення, уточнення окремих предметів чи явищ із ряду подібних до них мовці вживають вказівні займенники *цеї*, *тої*, *та'кий*.

Функцію формально-граматичної когезії виконує в текстах займенник *цеї*: *а вис'ноўу го'род о'рали // дл'а 'ц'ого шу'кали 'коней по си'лу* (ЧерП.), *спочатку мо'лилис'а / а 'п'ісл'а 'ц'ого почи'нали ро'бити 'т'істо* (Дор.). Характерною ознакою такого вживання є позиція в реченні: якщо, зазвичай, прикметник *цеї* виконує функцію означення, то саме в цій мовленнєвій ситуації його використовують як додаток.

Займенники *цеї* і *тої* у діалектних текстах позначають часопростір – *цеї* діалектоносії вживають тоді, коли йдеться про предмет, близький у просторі або в часі: *ў цеї ден' у нас шчо'року поми'найут' тих/ ко'го то'д'ї у'били* (Коз.), *ц'а под'руга по'том ме'л'н'ї з Моск'ви пал'то 'гарне приве'з'ла* (ХорОз.), *'ц'айа по'силка йо'му два 'м'іс'ац'ї пош'ти йшла* (Дор.), *уў о'ц'ом 'л'іс'ї 'ран'ше 'жиўнос'т'ї було ба'гац'ко* (Кр.), *о'ц'у лобо'ду / 'мама ка'зала / 'їїли і так жи'ли* (Коз.); а вказівний займенник *тої* вказує на предмет, віддалений у просторі або в часі: *то тої / то тої ку'ток сп'ї'вайе* (РівСт.), *в'ін жиў по ту 'сторону 'вулиц'ї* (ЧерП.), *у тої час йа ўже прац'увала в кол'госп'ї* (Тов.), *ў теї краї пас'лал'ї і пад'ругу ма'їу* (Гір.), *у теї год па Дес'н'е 'плавали* (ВерМ.), *'тийї ўс'ї сто'їат' і см'ї'їуц'а з 'мене* (Кіп.).

Функцію часопростору виконує також займенник *'самий*, сполучаючись із іменниками:

1) у поєднанні з прийменниками *з*, *в'ід*, *до*, *на*, *'перед*, *п'ід* та іншими на позначення часу – певної пори доби чи року, певного періоду тощо, вказуючи на часову межу дії: *'с:амого ут'ра у'же те'л'ат 'пораїу* (ЛипР.); *'перед са'мим п'разником у'же то'д'ї і приби'райемо* (Віл.), *од са'мойї вес'ни і пра'ц'уїємо* (ХорОз);

2) у поєднанні з прийменниками *в*, *до*, *краї*, *на*, *п'ід*, *при*, *'б'іл'а* та іншими на позначення місця, вказуючи на просторову межу дії, місцезнаходження тощо: *о'то аж до*

'самого 'л'ісу наш го'род (Коб.); 'біла 'самого се'ла на'шли кост' йа'когос' сло'на чи 'мамонта / чи йак во'но нази'вайет'с'а (ЧерП), ў са'м'їй 'хат'ї ні'кого не бу'ло / а ў'сі на го'ришч'ї похо'валис' (Віл.).

Займенник *та'кий* не лише вказує на конкретну ознаку, названу раніше, а й функціонує для підсилення вираженої прикметником ознаки: *та'кий по'радок 'ран'ше буў / не то / шо 'зараз* (Лос.), *'б'іл'а ц'еркви смрад та'кий ве'ликий сто'йаў* (Коз.), *а 'в'іет'ер та'к'ї 'силни дуў* (Гір.), *ота'ке о'це ди'т'а шкод'ливе 'виросло* (Ряш.), *ко'р'ін:'а у 'н'ого та'кейе 'доўген'ке шче* (Кр.), *і стріл'а'нину та'ку в'іц:'іл'а 'гарно бу'ло чут'* (Дор.), *кар'топл'а ата'кайа 'виросла кра'с'івайа* (ВерМ.). Часто він утворює сталу конструкцію-висновок «*та'к'ї д'і'ла*», яка є своєрідним маркером, що сигналізує про завершення мікротеми чи всього наративу: *та'к'ї д'і'ла / в'ін 'зараз у 'город'ї / а йа ў сел'ї* (ХорОз.), *ну а по'том ўже хто со сме'таної йіс'т' / хто з майо'незом / та'к'ї д'і'ла* (ЧерП.).

Близькі за значенням займенники *ўс'акый* (*у'с'акый*) і *'кожний* (*'кожен*, *'каждий*) виконують синтетичну функцію – виділяють окремі предмети і явища в сукупність. Займенник *ўс'акый* має більш узагальнювальне значення, ніж *'кожний*: *да у'с'акый борич йі'мо / і зи'лений / і к'расний* (Коз.), *ўс'акый бу'рак 'с'ійемо* (Коб.), *тр'ап'йа ўс'аке на 'себе на'ч'ітит' і 'б'іга по се'лу* (РівСт.), *ўс'акейе бу'ва тут 'ходить'* (Дрім.), *'ран'ше ўс'ака дичи'на там во'дилас' / а ти'пере'чки 'т'іко 'зайіц' і ли'сиц'а* (Кіп.), *ўс'ак'ї цв'іта там бу'ли / а ў 'мене ж та од'на ни'шчасни'ка 'хусточка* (ЛипР.), *при'ход'ат' у'с'аки пере'ростки і т'ребу'ют' шос'* (ЧерП.), *та ўс'акійе кан'фети л'уб'л'у / но зу'боў ўже не'ма пош'ти* (Єрк.).

Займенник *'кожний* (*'кожен*, *'каждий*, *'кажен*) порівняно з *у'с'акый* має конкретніше значення, виокремлюючи окремі предмети, явище, істоту із сукупності подібних. У східнополіському діалекті майже не вживана літературна форма *'кожний* (*'кожен*). Натомість поширенішою є форма *'каждий* (та нечленна *'кажен*), що, ймовірно, є наслідком впливу російської мови на східнополіські говірки: *'каждий па'се тих 'уток вес' ден'* (Крас.), *і так 'кажний ден' / а сил у 'мене ўже ни'ма* (Григ.), *'кажен год с'у'да ле'т'ат'* (Чор.), *'кажде у'чилишче норма'т'іви с'да'вало* (Лос.), *і 'кажене накор'ми / а 'н'ічим* (Бер.), *ме'не то'д'ї 'кажда под'руга на кут'ку л'убила* (Петр.), *то ўже 'кажна ха'з'айка са'ма р'і'шайе / йак ро'бит'* (ЧерП.). Ми не зафіксували жодного вживання діалектоносіями цього займенника в множині. Напевно, це можна пояснити семантичними особливостями займенника *'кожний*. Він виділяє окреме з множини, тому у свідомості мовців не пов'язаний із неодиначними предметами, явищами, істотами. Та попри це для респондентів характерним є вживання цього займенника на позначення множинності суб'єкта, але у формі однини: *і 'кажде шос' прода'йе* (ЛипР.), *та 'каже'н 'знайе / чо'го йі'йї Лаи'чихой нази'вайут'* (ЧерП.), *'каждейе ме'не у'чит' 'буде* (Єрк.).

Семантично займенникам *ўс'акый* і *'кожний* протиставлено близький за значенням займенник *вес'*, який у мовленні діалектоносіїв указує на цілісність предмета чи об'єкта або на їхню сукупність: *на вес' фронт йіх бу'ло / мо / з де'с'аток* (Лос.), *нас застаў'али ра'ботат' ўсе 'ўремйа* (Бр.), *ну 'чиста ўс'у да'рогу гама'н'іла* (Бір.). Спорадично в східнополіських говірках спостережено займенник *у'сеї*: *на го'род'ї ў'чора 'у'сеї ден' бе'резку* (берізка польова (лат. *Convolvulus arvensis*)) *'рвала* (ЧерП.), *у'сеї ф'іл'м 'т'іко 'скачут' о'то* (Лос.). На нашу думку, така форма існує за аналогією до *у'се* – означального займенника в середньому роді: *у'се жи'т:'а ў кол'госп'ї пропрац'увала* (Ябл.).

Функцію протиставлення в мовленні носіїв східнополіських говірок виконує прономіналізований порядковий прикметник *д'ругий* у ролі займенника *'інший*. Він указує на відмінність предмета від тих, що перебувають в одній із ним сукупності; протиставляє означуваний предмет, особу, явище попередньому, якщо вони є частиною спільного логічного ряду: *йа'кий д'ругий по'може / а од 'н'ого не дож'дес:'а* (Тов.), *д'ругий хто на 'море 'йіде / і йа 'хочу* (Коз.) *д'руго'ї раз би'вало / шо і мала'ка да'дут'* (НовЯр.), *д'руге 'д'іло / ко'ли на 'удочку 'ловиш* (Віл.), *сма'т'р'у / д'ругойе у'же не'жи'вое ви'лаз'ім'* (Жов.), *та'да наш'ли ў д'ругу 'школу* (Єрк.), *д'руга 'мати та'кого не з'робит' / а ц'а ж п'я'ничкойу бу'ла*

(РівСт.), у д'руги го'да бу'вало / шо неуро'жаї слу'чає'с'а (Петр.), у дру'г'і дн'і сп'ївали (ХорОз.).

З обмежувальною функцією в значенні «тільки», «лише» мовці вживають займенник *сам*: у 'мене са'ми си'ни // а'дин в 'К'їєв'і / и'че а'дин в Чер'н'ігав'і (Єрк.), са'му 'зелен' 'їїли / так і вижи'вали (Коз.). Також цей займенник позначає особу, предмет, що перебувають десь окремо, ізольовано від інших: *жінка по'мерла 'вос'ім год на'зад / так йа сам жи'ву* (Петр.), *во'но там са'мен'ке у л'іс'і два дн'і блу'кало* (ЧерП.); іноді діалектоносії в цій функційній позиції вживають конструкцію *сам о'дин*: *сам а'дин йа, су'с'ідаў 'даже ни'ма* (НовЯр.), *са'ма од'на не хо'дила / т'іл'ко з по'друзьками* (Мар.).

Членну форму займенника *сам* 'самий' уживають із прикметниками для творення форм найвищого ступеня порівняння: *'самий' луч'ий мед / із липи*, (Кіп.), *о'ц'а до'рога сама ко'ротка* (Тов.), *'самийе ў'куснийе гри'би / 'б'елийе* (Жов.).

Займенник *йа'кий* використовують для формулювання запитання про якість. Функціонує лише в членній стягненій формі: *йа'кий гре'б'і'нец' // о'бичний / кост'а'ний* (ЛипР.), *йа'к'їй со'б'і 'хо'чиш* (ЧерП.), *ка'кої ага'род йе'му ад:а'мо* (НовЯр.), *йа'ке 'борошно // так 'разне бе'рут'* (Коз.), *ка'койе вам 'д'ело до та'го* (Бер.), *йа'ка по'года ў'чора бу'ла* (МалЗ.), *ка'кайа жиз'н' // ў кал'хоз'іе наста'йан:а* (Хор.), *йа'к'іх то'б'і іс'тор'ії роска'зат'* (Мар.), *ка'к'ім'і інстру'ментами // так за'їди і пади'вис'* (Жов.).

Питальний займенник прикметникового типу відмінювання *кот'рий* у східнополіських говірках не надто розповсюджений. Мовці вживають його переважно замість питальних займенників *йа'кий* і *хто*: *кот'ре 'в'із'меш* (Мар.), *ка'тори' у вас тут гала'ва* (Бр.). Його використовують здебільшого в південній частині діалекту: *кот'рий зо 'мноу 'н'іде по гри'би* (Віл.), *кот'ру со'б'і / кот'ру б'ратуку* (Ябл.). Набагато поширенішим у говірках цієї діалектної зони є російський відповідник *ко'торий* (*ка'торий*): *ко'торий до нас слу'жит' 'н'іде* (Лос.), *ка'тори' // с'тарий чи м'латий* (Єрк.), *ко'торе це там ска'зало* (Коз.), *ка'торе ў'рем'а* (Єрк.), *ко'тора з'рамоту полу'чила* (Тал.), *ну ка'тора' // ха'роша'* (Діб.).

Займенник *чиї* виражає питання про належність предмета. У мовленні респондентів його майже не використовують. Типова мовна ситуація, коли діалектоносії вживають цей займенник – уточнення питання інтерв'юера: *дак чиї ти о'то 'буде'ш* (Віл.), *йак / чи'їе д'воришче // ну так мо'їе ж* (Тов.), *чи'їа сист'ра // ка'жу ж / мо'го 'бат'ка* (ЛипР.).

Відносні займенники вказують на зв'язок підрядного речення з одним із членів головного речення, поєднують анафоричну функцію з вираженням підпорядкування підрядного речення, до складу якого вони входять, головному: *йа'кий 'бат'ко / та'кий і син* (Свид.), *'воз'ме м'їшок / ка'кої па'б'ол'ше / і да'мої з ним* (Єрк.), *йа'ке 'ц'іле / те і 'виграло* (СтБ.), *ка'койе то 'било предста'л'ен'їє / ви со'б'і не предста'л'айете* (Кіп.), *а во'на ї не з'нала / йа'ка суд'ба їй 'випала* (РівСт.), *раска'зат' / ка'кої тра'вої шо л'е'ч'ім'* (Крас.), *ви б з'нали / йа'к'і у нас 'йаблука 'род'ат'* (Дор.), *ка'к'їє ха'чу / іх і ваз'му* (НовЯр.), *дак чи'їого 'сина ў 'арм'їу бе'рут', та ўже жде посто'йан:о 'зв'істочки од 'н'ого* (Крут.), *'зараз зга'дайу / чи'їе во'но то'д'і бу'ло* (Дрім.), *чи'їа на'родит' / дак п'їе д'н'ами* (ЧерП.), *чи'їїх старос'т'їу до 'нейї не с'лали / не 'хоче 'замуж і ўсе* (Свид.).

У текстах зі східнополіських говірок не простежуємо вживання неозначених займенників, похідних від *кот'рий* і *чиї*. Натомість поширені неозначені займенники, утворені від питального займенника *йа'кий*, що виконують функцію невизначеності: *йа'кийс' т'рактор у'з'аў і зо'раў ме'н'і го'род* (Коб.), *йа'кес' 'лис'т'а бе'рут'* / *но йа ўже 'точно не зга'дайу* (Без.), *йа'койс' ма'кухи ту'да дом'ішайе і то на ден' їм да'їе* (РівСт.), *йа'кус' 'даже з'рамоту да'ли за хо'рошу ро'боту* (Коб.), *йак хто йа'кис' каблуч'ки дос'тане / так то ўже ж у 'нейї п'разник* (Кр.), *'видумайе йа'кийес' пирош'ки із ас'татку му'ки* (Чор.), *то'д'і 'можна бу'ло хоч йа'ку 'небут' 'хату сбуду'ват' і жит' со'б'і спо'к'їно* (РівСт.), *дес' там 'буде йа'ка 'небуд' с'тешка* (Гірськ), *так 'може ва'но па йа'ких 'небуд' пред'метах га'дайут'* (Рад.).

Заперечні займенники утворені від питальних за допомогою частки *ні-*. Вони виражають заперечення лексичного змісту відповідного питального займенника. У мовленні носіїв східнополіського говору ці займенники, як і неозначені, утворюються лише від питального займенника *йа'киї* і переважно частки *не-* замість *ні-*: *та там по'р'адка нейа'кого даї'но не'ма* (Коб.), *ої / не було у нас не'йакого ди'тинства* (Кр.) *не'йакої'помоч'і од них не дож'дес:'а* (Коб.), *не'йаких і'граї'та'ди у нас не було* (Кіп.).

Висновки дослідження та перспективи подальших розвідок. До займенників прикметникового типу відмінювання належать присвійні, вказівні, означальні й частково питальні, відносні, заперечні, неозначені займенники. Як свідчать проаналізовані нами тексти, питома вага їх уживання в східнополіському діалекті різна й залежить від конкретної мовної ситуації. Найчастіше мовці використовують присвійні та вказівні займенники, рідше – означальні та питально-відносні (вибірково). Серед неозначених і заперечних займенників є лише кілька, які входять в активний лексичний склад діалектоносіїв, більшість же неозначених і заперечних займенників саме прикметникового типу відмінювання мовці не використовують. Перспективу подальших досліджень убачаємо в аналізі займенникової словозміни в східнополіському діалекті.

Список скорочень назв населених пунктів

Без. – с. Безуглівка, Ніжинський р-н; Бер. – с. Березна, Менський р-н; Бір. – с. Бірківка, Менський р-н; Бл. – с. Блистова, Менський р-н; Бр. – с. Бреч, Корюківський р-н; Бур. – с. Бурівка, Городнянський р-н; ВерМ. – с. Вершинова Муравійка, Куликівський р-н; Віл. – с. Вільшана, Ічнянський р-н; Гір. – с. Гірськ, Щорський р-н; Григ. – с. Григорівка, Бахмацький р-н; Діб. – с. Дібрівне, Городнянський р-н; Дор. – с. Дорогінка, Ічнянський р-н; Дрім. – с. Дрімайлівка, Куликівський р-н; Срк. – с. Срків, Козелецький р-н; Жов. – с. Жовтневе, Менський р-н; Кіп. – с. Кіпті, Козелецький р-н; Коб. – с. Кобижча, Бобровицький р-н; Коз. – с. Козари, Носівський р-н; Кр. – с. Красилівка, Козелецький р-н; Крас. – с. Красне, Чернігівський р-н; Круп. – с. Крупичполе, Ічнянський р-н; Крут. – с. Крути, Ніжинський р-н; Лев. – с. Левковичі, Чернігівський р-н; ЛипР. – с. Липів Ріг, Ніжинський р-н; Лос. – с. Лосинівка, Ніжинський р-н; МалЗ. – с. Мала Загорівка, Борзнянський р-н; Мар. – с. Марківці, Бобровицький р-н; НовЯр. – с. Нові Яриловичі, Ріпкинський р-н; Пак. – с. Пакуль, Чернігівський р-н; Петр. – с. Петрівське, Бахмацький р-н; Пог. – с. Погорільці, Семенівський р-н; Рад. – с. Радомка, Семенівський р-н; РівСт. – с. Рівчак-Степанівка, Носівський р-н; Ряш. – с. Ряшки, Прилуцький р-н; Свид. – с. Свидовець, Бобровицький р-н; СтБ. – с. Стара Басань, Бобровицький р-н; Тал. – с. Талалаївка, Ніжинський р-н; Тов. – с. Товкачівка, Прилуцький р-н; Хор. – с. Хоробичі, Городнянський р-н; ХорОз. – с. Хороше Озеро, Борзнянський р-н; ЧерП. – с. Червоні Партизани, Носівський р-н; Чор. – с. Чорнотичі, Сосницький р-н; Ябл. – с. Яблунівка, Прилуцький р-н.

Список використаної літератури

1. Романина І. Р. Текст як джерело дослідження діалектного мовлення галичан і поліщуків / І. Романина // Волинь – Житомирщина. – 2010. – № 22(2). – С. 229–234.
2. Гриценко П. Ю. Тексти як джерело дослідження чорнобильських говірок / Павло Гриценко // Говірки Чорнобильської зони : тексти / упоряд.: Гриценко П. Ю. та ін. – К. : Довіра, 1996. – 358 с.
3. Делюсто М. С. Граматика говірки у світлі тексту [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Делюсто Марина Сергіївна. – К., 2010. – 20 с.
4. Громик Ю. В. Особливості словотвору та словозміни займенника в поліській говірці с. Липне / Ю. В. Громик // Літопис Волині: всеукраїнський науковий часопис. – Ч. 4. – Луцьк : РВВ «Вежа», 2008. – С. 135–141.
5. Тимко-Дітко О. Займенники у говорі бачванських руснаків у контексті південно-західних говорів української мови / О. Тимко-Дітко // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. – 2008. – Вип. 12. – С. 190–191.
6. Колесников А. О. Зі спостережень над морфологією присвійних займенників в українських говірках межиріччя Дністра і Дунаю / А. О. Колесников // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. – 2016. – Вип. 21. – С. 92–98.
7. Колесников А. О. Іменникові займенники в українських говірках межиріччя Дністра і Дунаю / А. О. Колесников // Мова. – 2016. – № 25. – С. 155–163.
8. Марєєв Д. А. Тенденції розвитку займенників у східнополіському діалекті української мови / Д. А. Марєєв // Научный взгляд в будущее. – Вип. 6. Том 3. – Одеса : КУПРИЕНКО СВ, 2017. – С. 71–78.
9. Історія української мови. Морфологія. – К. : Наук. думка, 1978. – 539 с.
10. Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови. – К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. – 400 с.
11. Плющ М. Я. Граматика української мови. Част. І. Морфеміка, Словотвір. Морфологія. – К. : Вища школа, 2005. – 289 с.

Список скорочень джерел

АУМ – Атлас української мови : в 3 т. – Т. 1. Полісся, Середня Наддніпрянщина і суміжні землі / [ред. тому І. Г. Матвіяс]. – К. : Наук. думка, 1984. – 498 с.

References

1. Romanyna, I. R. (2010). Text as a source of research of dialectal speech in Galychyna and Polissia. *Volyn – Zhytomyrshchyna (Volyn – Zhytomyr region)*, 22(2), 229-234 (in Ukr.)
2. Hrytsenko, P. Yu. (1996). *The Texts as a Source of the Investigation of the Chernobyl Dialects. The dialects of the Chernobyl area. Texts*. Kyiv: Dovira (in Ukr.)
3. Deliusto, M. S. (2010). *The Grammar of slang in the light of rampa*. Synopsis of a thesis of the candidate of the Philological sciences : speciality 10.02.01 «The Ukrainian language». Kyiv (in Ukr.)
4. Hromyk, Yu. V. (2008). Peculiarities of the word-formation and the inflexion of the pronoun in the Polissia dialect of the village of Lypne. *Litopys Volyni : vseukrainskyi naukovyi chasopys (Chronicle of Volyn: All-Ukrainian scientific review)*, Part 4, 135-141 (in Ukr.)
5. Tymko-Ditko, O. (2008). Pronouns in the Bachvan Rusnaks dialect in the context of the Southwestern dialects of the Ukrainian Language. *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva (Modern issues of linguistics and literary studies)*, 12, 190-191 (in Ukr.)
6. Kolesnykov, A. O. (2016). From the observations of the morphology of possessive pronouns in the ukrainian dialects spoken between the Danube and the Dniester rivers. *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva (Modern issues of linguistics and literary studies)*, 21, 92-98 (in Ukr.)
7. Kolesnykov, A. O. (2016). Substantive pronouns in the Ukrainian dialects spread between the Dniester and the Danube rivers. *Mova (Language)*, 25, 155-163 (in Ukr.)
8. Marieiev, D. A. (2017). Development trends in pronouns of East-Polesian dialect of Ukrainian language. *Nauchnyi vzhliad v budushcheie (Scientific look into the future)*, Iss. 6, Vol. 3, 71-78 (in Ukr.)
9. Bevzenko, S. P., Hryshchenko, A. P., Lukinova, T. B., Nimchuk, V. V., Rusanivskyi, V. M., & Samiilenko, S. P. (1978). *History of the Ukrainian language. Morphology*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.)
10. Vykhoanets, I. R., & Horodenska, K. H. (2004). *Theoretical morphology of the Ukrainian language*. Kyiv: Pulsary (in Ukr.)
11. Plushch, M. Ya. (2005). *Grammar of the Ukrainian language. Part 1*. Kyiv: Vyscha shkola (in Ukr.)

SYMONENKO Ihor Volodymyrovych,

Junior Research Assistant of the Department of Dialectology of the Institute of Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine.

e-mail: igoroks88@gmail.com

ADJECTIVE DECLENSION PRONOUNS

IN THE EASTERN POLISSIA DIALECT IN THE LIGHT OF THE DIALECTICAL TEXT

Introduction. The article regards the dialect texts as the basis for in-depth study of the grammar of patois. A special attention is paid to the fact that only in the framework of dialect narratives it is possible to carry out a comprehensive, thorough analysis of the text units, its syntactic structure, semantic unity, expressed by the corresponding semantic and formal grammatical means of communication, as well as the stylistic features of the dialect text. It is noted that it is extremely difficult to research the grammatical level of dialectal speech without resorting to dialect texts.

Purpose. The purpose of our research is to analyze the functions of adjective declension pronouns within the scope of dialect text, as well as in the description of specific pronoun word forms and areas of their usage.

Methods. The descriptive method is the main method in our research.

Results. Texts analysis provided the discovering of a set of functional positions of adjective declension pronouns. Possessive pronouns perform the identification or membership functions in texts. Demonstrative pronouns are used in order to select or detail certain objects or phenomena from a number of similar ones. They also perform the function of formal grammatical cohesion and indicate the chronotopos. Defining pronouns perform a wide range of functions. They carry out synthetic, contrapositive, time spatial and restrictive functions. Interrogative pronouns express the quality question, as well as perform the refining function. Relative pronouns show the connection of the dependent clause with one of the member of independent clause, combining the anaphoric function with the expression of submission of the subordinate clause to the principal one to which they belong. The usage of indefinite and negative adjective declension pronouns in the Eastern Polissia dialect is limited. Indefinite pronouns carry out the function of indefiniteness, and the negative pronouns perform the function of refutation of the lexical content of the corresponding relative or interrogative pronoun.

Originality: Despite the fact that pronouns are an extremely old class of words, none of the scientists have ever been involved in the study of their functional yield in the Eastern Polissia dialect. This determines the timeliness of the research.

Conclusion: According to the results of our research, the proportion of the usage of adjective declension pronouns in the Eastern Polissia dialect texts is different and depends on a particular speech situation. This leads to the presence of a wide range of functions inherent in these pronouns.

Key words: dialect text, Eastern Polissia dialect, patois, pronoun, adjective type of declension, function.

Надійшла до редакції 08.09.17

Прийнято до друку 15.10.17

УДК 811.161.2'282.2

ЧАГАН Оксана Іванівна,
викладач кафедри гуманітарних наук
Національної академії сухопутних військ
e-mail: oksanachagan@ukr.net

НАЗВИ ПІДСОБНИХ ГОСПОДАРСЬКИХ ПРИМІЩЕНЬ У БОЙКІВСЬКИХ ГОВІРКАХ

Трансформація традицій народного будівництва на сучасному етапі викликає різноманітні зміни в лексиці, що пов'язана з ним. Вони зумовлені як лінгвальними, так і екстралінгвальними чинниками. Тому дослідження будівельної лексики викликало науковий інтерес у багатьох мовознавців на ґрунті багатьох говірок українського мовного континууму. Однак будівельна лексика бойківських говірок як система ще не була об'єктом окремого дослідження.

У статті розглянуто функціонування назв підсобних господарських приміщень як сегмента лексики традиційного народного будівництва бойківських говірок. З'ясовано походження цих слів, виявлено мотиваційні ознаки, що є підставою для номінації, наведено лексичні паралелі в інших говірках української мови. Установлено, що основу досліджуваної лексико-семантичної групи формують здебільшого власне українські утворення. Менишу кількість складають запозичення з німецької мови та давні запозичення з грецької та латинської мов.

З'ясовано, що типовими для творення назв є такі мотиваційні ознаки: 'сільськогосподарська продукція чи предмет зберігання', 'розташування приміщення'. На підставі аналізу встановлено, що більшість назв підсобних господарських приміщень є полісемантичними. Засвідчені лексеми функціонують у літературній мові та поширені в інших говорах української мови.

Перспективою дослідження визначено аналіз інших лексико-семантичних груп тематичної групи лексики традиційного народного будівництва.

Ключові слова: лексема, лексико-семантична група, семантика, мотивація, назви підсобних господарських приміщень, бойківські говірки.

Постановка проблеми. Лексика традиційного народного будівництва завжди привертала увагу мовознавців, оскільки відображає розвиток духовної та матеріальної культури етносу. Елементи лексичної системи, за твердженням В. Німчука, у своєму функціонуванні тісно пов'язані не тільки з внутрішньомовними чинниками, а й із долею денотатів [1], тому трансформація традицій народного будівництва спричинює різні архаїчні та інноваційні зміни в говірках, які потребують докладного вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Будівельну лексику на матеріалі говірок української мови вивчали такі дослідники, як З. Бичко [2], Л. Дорошенко [3, 4], О. Євтушок [5], Г. Шило [6], В. Пілецький [7], М. Никончук [8], М. Бігусяк [9], Л. Поліщук [10, 11], Д. Тодер [12] та ін. Лексику будівництва в складі тематичних груп